

DOI: 10.32347/2786-7269.2026.16.638-645

УДК 321.01:321.02(477)

к.політ.н., доцент **Баєва Ю.Є.**,

baieva.iuie@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7734-3568,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Проаналізовано особливості трансформації політичного лідерства в Україні в умовах тривалого демократичного транзиту та воєнних викликів. Доведено, що тенденції концентрації влади мають інституційне підґрунтя та відтворюються в межах гібридного режиму. Розкрито еволюцію механізмів централізації управління від пострадянського періоду до сучасного етапу воєнної мобілізації. Показано, що український випадок поєднує елементи конкурентної політики з неопатримоніальними практиками, що формує стійку модель інституційної гібридності.

Ключові слова: політичне лідерство; гібридний режим; конкурентний авторитаризм; неопатримоніалізм; інституційна пастка; політичний режим; Україна.

Постановка проблеми. Проблема трансформації політичного лідерства в Україні набуває особливої актуальності в умовах тривалого демократичного транзиту та воєнної централізації влади. Попри конституційно закріплену модель демократичного правління, українська політична система демонструє стійку тенденцію до концентрації виконавчої влади, персоналізації управління та використання неформальних механізмів впливу. Це зумовлює необхідність аналізу політичного лідерства не лише як індивідуальної характеристики конкретних президентів, а як інституційного феномену, вбудованого у структуру гібридного режиму.

Суперечність між формальною демократичною архітектурою та практикою централізації управління вказує на наявність структурних обмежень демократичної консолідації. Відтак постає наукова проблема: чи є авторитарні тенденції в межах українського політичного лідерства ситуативною реакцією на кризові обставини, чи вони мають системний, інституційно зумовлений характер? Вирішення цього питання дозволяє глибше зрозуміти логіку відтворення гібридності політичного режиму та окреслити перспективи його трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження політичного лідерства в Україні зосереджуються на поясненні стійкості гібридного політичного режиму та відтворенні авторитарних практик у межах формально демократичних інститутів. Ю. Мацієвський інтерпретує цю логіку через концепт «інституційної пастки», що закріплює циклічність гібридності й обмежує демократичну консолідацію. П. Д'Аньєрі акцентує на ролі вибіркового правозастосування та кланово-олігархічних мереж як механізмів контролю. Значний внесок у розуміння неопатримоніальних структур та режимних циклів зробили О. Фісун і У. Мовчан, тоді як М. Мінаков аналізує вплив війни на секуритизацію політики та можливості антипатрональних трансформацій. У ширшому порівняльному вимірі роботи С. Левицького та Л. Вея щодо конкурентного авторитаризму дають змогу концептуалізувати український випадок як різновид інституційно вмонтованої гібридності. Сукупність цих підходів формує аналітичне підґрунтя для дослідження трансформації політичного лідерства в Україні та умов його еволюції в кризових контекстах.

Мета статті – пояснити еволюцію політичного лідерства в Україні як інституційно зумовлений процес у межах гібридного режиму, простеживши механізми концентрації влади від пострадянського періоду до сучасної воєнної централізації та окресливши межі й перспективи демократичної консолідації.

Методи та методологія. Методологічною основою є поєднання інституційного, неоінституціонального та порівняльно-політичного підходів.

Інституційний підхід дозволяє розглядати політичне лідерство як функцію формальних та неформальних правил взаємодії між гілками влади, політичними елітами та суспільством. Неоінституціональний аналіз спрямований на виявлення механізмів відтворення неформальних практик у межах формально демократичних процедур.

Порівняльний підхід застосовується для співвіднесення українського випадку з типологіями конкурентного авторитаризму та неопатримоніалізму. Історико-політичний метод дає можливість простежити еволюцію моделей політичного лідерства від 1991 р. до сучасного етапу воєнної централізації.

Також використано елементи структурно-функціонального аналізу для дослідження механізмів концентрації влади, а також метод політико-режимної типологізації для визначення місця України в спектрі гібридних політичних систем. Комплексне застосування зазначених методів дозволяє обґрунтувати висновок про інституційну зумовленість авторитарних тенденцій у структурі політичного лідерства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розгляд політичного розвитку незалежної України в контексті транзитології та теорії політичних режимів дає підстави трактувати авторитарне лідерство як структурну (інституційно зумовлену)

проблему, а не як похідну від психологічного профілю чи «темпераменту» окремих президентів. Упродовж усього періоду незалежності українська політична система, попри декларативну орієнтацію на демократію та європейську інтеграцію, демонструвала здатність відтворювати авторитарні практики у форматі конкурентного авторитаризму, неопатримоніалізму та загалом гібридного режиму. Саме на цю суперечність звертають увагу дослідники: у конкурентно-авторитарних системах демократичні інститути формально зберігаються (вибори, парламент, партії, медіа), однак виконавча влада системно викривляє правила гри, створюючи асиметрію ресурсів і можливостей та нерівні умови політичної конкуренції. У випадку України цей режимний механізм посилювався впливом кланово-олігархічних мереж, які фактично заміщали собою частину державних інститутів, перетворюючи публічну політику на зовнішню оболонку для неформального перерозподілу ресурсів і повноважень.

Аналітика політичного лідерства в Україні неможлива без урахування історичної тяглості управлінських практик. Від періоду правління Л. Кучми – із формуванням режиму, що спирався на контроль силових і регуляторних важелів, – через спробу жорсткої концентрації влади за В. Януковича, далі до м'якших форм неопатримоніального контролю у період П. Порошенка і до популістськи забарвленої централізації часів В. Зеленського простежується еволюція авторитарного інструментарію: змінювалися риторика та «упаковка» влади, але відтворювалися ключові практики – домінування виконавчого центру, політизація правозастосування, інформаційні маніпуляції, опора на неформальні канали прийняття рішень.

Теоретично цю стійкість пояснює концепт «інституційної пастки» / «пастки гібридності», запропонований Ю. Мацієвським. Йдеться про стан стабільної рівноваги неефективних інститутів, коли правлячі еліти не зацікавлені в прозорих правилах, адже неформальні механізми забезпечують їм контроль доступу до ресурсів і мінімізують інституційні обмеження. За цією логікою авторитарне лідерство постає не випадковою девіацією, а раціональною стратегією політичного виживання в середовищі, де «правила гри» гнучкі та керовані [1].

Президентство Л. Кучми стало ключовим етапом інституціоналізації української моделі авторитаризму, яку часто описують терміном «кучмізм». У цей період закріпилася неопатримоніальна конфігурація, в якій президент виступав арбітром між конкуруючими фінансово-промисловими групами, забезпечуючи «керовану» рівновагу доступу до економічних секторів і медіа в обмін на політичну лояльність. Сам механізм утримання контролю важливо пояснює П. Д'Аньєрі: його інтерпретація режиму як «шантажистської держави»

акцентує, що правоохоронні та контрольні органи використовуються не для реалізації верховенства права, а як інструмент тиску й накопичення компромату; бізнес і політичні еліти утримуються в дисципліні через ризик вибіркового правозастосування [2]. За такого підходу масові репресії не є необхідними: достатньо створити нормативне поле, де майже будь-яка діяльність потенційно карана, а отже – керована через селективні «сигнали» і санкції.

Спроба посилення президентської влади через референдум 2000 р., а також події довкола «касетного скандалу» і вбивства Георгія Гонгадзе продемонстрували глибину проникнення авторитарних методів у державне управління. Водночас важливо підкреслити, що режим Кучми не перетворився на «закриту диктатуру»: він зберігав конкурентний характер, оскільки впливові олігархічні групи з власними медіа та політичними проєктами не давали встановити абсолютну монополію на владу. Саме цю межу авторитарної консолідації у пострадянських умовах підкреслюють О. Фісун та У. Мовчан: конкуренція всередині еліт і множинність центрів ресурсів перешкоджають повній монополізації, але не скасовують гібридності режиму [3].

Прихід до влади В. Януковича означав спробу перейти від «керованої» конкурентності до більш жорсткої, гегемонічної моделі авторитаризму. Концентрація ресурсів в руках вузького кола («Сім'ї»), політичне переформатування правил через рішення Конституційного Суду 2010 р. та підпорядкування судової системи створили ефект узурпації влади через формально легітимні інститути. Сергій Куделя підкреслює, що саме таке «інституційне» перепрошивання дозволило вибудувати жорсткіший вертикальний контроль над парламентом, урядом і силовими структурами [4].

Подальше звуження конкуренції проявилось у репресивній політиці щодо опозиції (справи Ю. Тимошенко та Ю. Луценка), а кульмінацією стали «диктаторські закони» січня 2014 р., які засвідчили фактичну відмову від конкурентної логіки політики. Водночас український випадок показав, що навіть за спроби жорсткої авторитарної консолідації існують внутрішні межі: спротив громадянського суспільства та конфлікти всередині еліт стали чинниками краху цієї моделі.

Період після Революції Гідності часто описують як відновлення гібридності у пом'якшеній формі. За президентства П. Порошенка було реалізовано низку важливих реформ, однак повністю не зникла логіка концентрації управління та застосування неформальних механізмів впливу. Саме тому О. Фісун характеризує цей етап як «неопатримоніальну демократію», де формальні процедури співіснують із клієнтелістськими мережами й непублічними домовленостями [5]. У цій рамці війна та безпековий порядок денний могли використовуватися для секуритизації публічного простору і

звуження поля критики – на що звертає увагу М. Мінаков [6]. Водночас стримувальними механізмами виступали активність громадянського суспільства та зовнішній умовний контроль з боку партнерів, які пов'язували підтримку з дотриманням демократичних стандартів.

Президентство В. Зеленського стало новим етапом трансформації авторитарних тенденцій. Безпрецедентний рівень електоральної підтримки та монобільшість у парламенті відкрили можливість концентрації влади, яку Україна раніше в такому масштабі майже не знала. Напочатку це проявилось у «турборежимі» законотворчості, коли парламент дедалі частіше діяв як механізм швидкого затвердження, а не як простір повноцінної політичної дискусії. Надалі важливою інституційною деформацією стало зміщення центру ухвалення рішень до Офісу Президента, який почав виконувати функції неформального уряду без конституційної підзвітності.

Окремим вузлом дискусій стало застосування Ради національної безпеки і оборони України як інструменту санкційної політики та позасудового тиску щодо громадян України, що викликало критику правозахисного середовища як ризик для принципу верховенства права. Конфлікт із Конституційним Судом у 2020–2021 рр. і спроби обходити конституційні процедури під гаслами антикорупційної мобілізації також інтерпретуються як симптом послаблення інституційних стримувань.

Повномасштабне вторгнення 2022 р. об'єктивно прискорило централізацію управління. Проте у воєнних умовах чіткіше проявляються ризики закріплення надзвичайних практик як нової «норми»: звуження медіаплюралізму, маргіналізація парламенту, напруження у відносинах з місцевим самоврядуванням, а також суперечливі кроки у сфері антикорупційної інфраструктури викликають занепокоєння дослідників. Додатково підкреслюється, що інформаційна монополізація і контроль порядку денного можуть знижувати рівень політичної підзвітності виконавчої влади.

Окремого аналізу потребує політика деолігархізації, яка має подвійний характер. Формально вона спрямована на обмеження впливу великого бізнесу, але на практиці може надавати виконавчій владі широкий дискреційний інструментарій, що створює ризики вибіркового застосування норм і перерозподілу активів. Саме цю амбівалентність підкреслює М. Мінаков, аналізуючи воєнні трансформації та потенціал антипатрональних змін [5]. Воєнна націоналізація стратегічних підприємств може мати безпекове обґрунтування, однак водночас посилює економічну базу централізованого управління, що потребує чітких процедур підзвітності.

Загалом авторитарне лідерство в Україні має циклічний та адаптивний характер. Кожен новий режим, декларуючи розрив із попередниками, часто

відтворює базові механізми контролю, модифікуючи їх відповідно контексту: політизація правосуддя, адміністративний ресурс, інформаційні маніпуляції та домінування неформальних центрів ухвалення рішень залишаються повторюваними елементами. У цьому сенсі «інституційна пастка» Мацієвського пояснює не лише проблеми демократичної консолідації, а й те, чому авторитаризм в Україні здебільшого набуває не абсолютної диктатури, а гібридних форм: конкуренція еліт, активність громадянського суспільства та залежність від зовнішньої підтримки створюють системні обмеження для повної монополізації влади [1].

Висновки. Еволюція моделей політичного лідерства – від неопатримоніальної конфігурації періоду Л. Кучми, через спробу гегемонічної консолідації за В. Януковича, до відновлення гібридної рівноваги після 2014 р. та воєнної централізації сучасного етапу – засвідчує адаптивний характер авторитарних механізмів. Незважаючи на зміну політичної риторики та контексту, відтворюються ключові елементи: домінування виконавчої влади, політизація правозастосування, використання адміністративного ресурсу та посилення ролі неформальних центрів ухвалення рішень. Український випадок відповідає типологічним характеристикам конкурентного авторитаризму та неопатримоніалізму, водночас залишаючись у межах «інституційної пастки» гібридності. Повна авторитарна консолідація системно обмежується конкуренцією еліт, активністю громадянського суспільства та зовнішніми демократичними зобов'язаннями держави.

Вирішальним стає питання післявоєнної перспективи: чи зможе українське суспільство конвертувати мобілізаційний потенціал і запит на справедливість у стійкі інституційні механізми (процедури, підзвітність, незалежне правосуддя, реальні стримування і противаги), які унеможливлять нові рецидиви авторитарного лідерства. Саме від цього залежатиме, чи буде зламано логіку відтворення гібридності, чи вона отримає нове, «воєнно-централізоване» продовження.

Перспектива подальших досліджень. По-перше, потребує поглибленого аналізу вплив воєнного стану на інституційний баланс гілок влади та механізми політичної підзвітності у довгостроковій перспективі. Важливим є дослідження ризиків нормалізації надзвичайних повноважень після завершення війни. По-друге, перспективним є порівняльний аналіз трансформації політичного лідерства в Україні та інших пострадянських державах, що дозволить уточнити типологічні межі конкурентного авторитаризму та гібридних режимів. По-третє, актуальним залишається вивчення ролі громадянського суспільства, медіа та міжнародних інституцій як стримувальних факторів концентрації влади.

По-четверте, потребує окремого дослідження проблема післявоєнної інституційної реконфігурації політичного лідерства та можливостей виходу з «інституційної пастки» гібридності через конституційні та адміністративні реформи.

Розроблення зазначених напрямів сприятиме формуванню цілісної концепції трансформації політичного лідерства в Україні та визначенню умов демократичної консолідації в поствоєнний період.

Список використаних джерел

1. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014): монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2016. 552 с.
2. D'Anieri P. *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivilized War*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. 398 p.
3. Kudelia, S., & Kuzio, T. (2015). Nothing personal: explaining the rise and decline of political machines in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 31(3), 250–278. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2014.920985> (дата звернення 30.01.2026)
4. Fisun, Oleksandr & Movchan, Uliana. (2023). Regime Cycles and Neopatrimonialism in Ukraine. DOI:10.1515/9789633866641-006 (дата звернення 30.01.2026)
5. Minakov M. *War, De-oligarchization, and the Possibility of Anti-Patrimonial Transformation in Ukraine*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2023. 240 p.
6. Levitsky S., Way L. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 520 p.
7. Kellerman B. *Leadership: Essential Selections on Power, Authority, and Influence*. New York: McGraw-Hill Education, 2018. 336 p.
8. Northouse P.G. *Leadership: Theory and Practice*. 9th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2022. 600 p.

Candidate of Political Sciences, Associate Professor **Yuliia Baieva**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

TRANSFORMATION OF POLITICAL LEADERSHIP IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF A HYBRID POLITICAL REGIME

The article examines the transformation of political leadership in Ukraine through the frameworks of transitology and hybrid regime theory. It argues that the authoritarian tendencies observed in Ukrainian political leadership are not personal deviations but stem from institutionally embedded features of the political system.

The analysis traces the evolution of power concentration mechanisms from the presidency of Leonid Kuchma to the current stage of wartime centralization, highlighting the continuity of informal practices and the strengthening of executive dominance. The study demonstrates that the Ukrainian political order combines elements of competitive politics with neopatrimonial patterns, forming a stable configuration of hybrid governance. The persistence of this model is explained by the “institutional trap” of hybridity, which cyclically reproduces constraints on democratic consolidation and enables the adaptive use of authoritarian instruments under varying political and security contexts. Overall, the article shows that the trajectory of Ukrainian political leadership reflects broader regime dynamics in which elite competition, societal activism, and external democratic commitments simultaneously limit and recalibrate attempts at full authoritarian consolidation.

Keywords: political leadership; authoritarian tendencies; hybrid regime; competitive authoritarianism; neopatrimonialism; institutional trap; political regime; Ukraine.

REFERENCES

1. Matsiievskyi Yu.V. U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991–2014): monohrafiia. Chernivtsi: Knyhy – KhKhI, 2016. 552 s. {in Ukrainian}.
2. D’Anieri P. Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivilized War. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. 398 p. {in English}.
3. Kudelia, S., & Kuzio, T. (2015). Nothing personal: explaining the rise and decline of political machines in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 31(3), 250–278. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2014.920985> (Retrieved 30.01.2026). {in English}.
4. Fisun, Oleksandr & Movchan, Uliana. (2023). *Regime Cycles and Neopatrimonialism in Ukraine*. DOI:10.1515/9789633866641-006 (Retrieved 30.01.2026). {in English}.
5. Minakov M. War, De-oligarchization, and the Possibility of Anti-Paternal Transformation in Ukraine. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2023. 240 p. {in English}.
6. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 520 p. {in English}.
7. Kellerman B. Leadership: Essential Selections on Power, Authority, and Influence. New York: McGraw-Hill Education, 2018. 336 p. {in English}.
8. Northouse P.G. Leadership: Theory and Practice. 9th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2022. 600 p. {in English}.